

dr Małgorzata Ewa Płomińska
Zakład Kultur Krajów Niemieckojęzycznych i Skandynawskich
Instytut Filologii Germańskiej
Wydział Filologiczny
Uniwersytet Śląski w Katowicach

AUTOREFERAT

Katowice 2019

Małgorzata Płomińska

1. Imię i Nazwisko:

Małgorzata Ewa Płomińska

2. Wykształcenie, posiadane dyplomy, stopnie naukowe:**Wykształcenie:**

1994-1998 Studia Doktoranckie na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, Wydział Filologiczny; studia ukończone nadaniem stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa

1987-1993 pięcioletnie jednolite studia magisterskie dzienne w Instytucie Filologii Germańskiej Uniwersytetu Śląskiego, kierunek filologia germańska, specjalność nauczycielska, ukończone nadaniem tytułu zawodowego magistra

Posiadane dyplomy, stopnie naukowe:

1998 — doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, stopień przyznany przez Radę Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Śląskiego na podstawie rozprawy doktorskiej *Farbbezeichnungen im Deutschen und im Polnischen. Morphosyntaktische, semantische und pragmatische Aspekte ihrer Erforschung*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Czesławy Schatte (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu)

1993 — magister filologii germańskiej, tytuł zawodowy przyznany przez Uniwersytet Śląski na podstawie pracy magisterskiej *Phraseologismen mit Tierbezeichnungen im deutsch-polnischen Vergleich (Haustiere)*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Czesławy Schatte (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych:

okres: 18.03.2019 – nadal

instytucja: Zakład Kultur Krajów Niemieckojęzycznych i Skandynawskich Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Śląski
stanowisko: starszy wykładowca
wymiar etatu: 1/2 etatu

okres: 1.10.2011-30.09.2014

instytucja: Zakład Języka Niemieckiego/Zakład Językoznawstwa, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Śląski
stanowisko: starszy wykładowca
wymiar etatu: pełny etat

okres: 01.01.12.1998-30.09.2011

instytucja: Zakład Języka Niemieckiego/Zakład Językoznawstwa, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Śląski
stanowisko: adiunkt naukowo-dydaktyczny
wymiar etatu: pełny etat

okres: 01.10.1994 - 30.11.1998

instytucja: Zakład Języka Niemieckiego, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Śląski
stanowisko: asystent

wymiar etatu: 1/2 etatu (1/2 etatu przydziału godzin w ramach Studiów Doktoranckich na Wydziale Filologicznym UŚ)

okres: 01.10.1993 - 30.09.1994

instytucja: Zakład Języka Niemieckiego, Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Śląski
stanowisko: asystent

wymiar etatu: pełny etat

okres: 1.10.2007 - 30.09.2011

instytucja: Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych w Zabrze

stanowisko: nauczyciel mianowany języka niemieckiego

wymiar etatu: 3/4 etatu

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Juristische Fachphraseologie – zwischen Konvention und Routine. Untersucht am Beispiel deutscher und polnischer Gesetzestexte zum Zivilrecht. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang Verlag 2019. (=Warschauer Studien zur Germanistik und Angewandten Linguistik) (ISBN 978-3-631-79361-9)

Recenzent wydawniczy: prof. dr hab. Ewa Żebrowska, Instytut Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej Uniwersytetu Warszawskiego

b) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników

Punktem wyjściowym dla podjętych przeze mnie badań w monografii pt. *Juristische Fachphraseologie – zwischen Konvention und Routine. Untersucht am Beispiel deutscher und polnischer Gesetzestexte zum Zivilrecht* jest przede wszystkim szczególnie w dzisiejszej lingwistyce aktualne przekonanie o roli frazeologii w komunikacji językowej. Prowadzone od wielu lat na gruncie frazeologii, a także lingwistyki tekstu badania, potwierdzone wynikami badań korpusowych i statystycznych, pokazują, że komunikacja językowa nie polega jedynie na każdorazowym kreatywnym tworzeniu wypowiedzi. Zwłaszcza w powtarzających się i standardowych sytuacjach komunikacyjnych mówiący/piszący sięgają po różnorodne już ukształtowane, utrwalone, uzualne środki tworzenia tekstów, a teksty/części tekstów, zwłaszcza teksty pisane, choć są wypowiedziami jednostkowymi i w tym sensie unikalnymi, wykazują pewne regularności, a wyodrębnianie i opisywanie tych regularności uważane jest

dziś jako istotne zadanie językoznawstwa. W ten nurt badań wpisuje się także monografia mojego autorstwa.

Głównym założeniem pracy jest stwierdzenie, że teksty, przede wszystkim pisane i używane w powtarzających się sytuacjach, ulegają standaryzacji. Typizacja tekstów ma przy tym charakter wielopoziomowy. Dotyczy ona z jednej strony szablonów językowych – mniej lub bardziej stałych, reprodukowalnych, jedno-, wielowyrazowych lub zdaniokształtnych związków wyrazowych, uznawanych za związki frazeologiczne i zaliczanych dziś do szeroko rozumianej frazeologii. Z drugiej strony typizacja tekstów dotyczy schematów kompozycyjnych, widocznych w segmentacji oraz mniej lub bardziej stałej kolejności poszczególnych części tekstu. Teksty/części tekstów mogą więc charakteryzować się regularnością i powtarzalnością - **formulicnością** - na płaszczyźnie wyrażeniowej i/lub strukturalnej. Utrwalone, uzualne środki wyrażeniowe i kompozycyjne stanowią repertuar (proto-)typowych wzorcowych środków tworzenia tekstu i służą przede wszystkim optymalizacji produkcji i interpretacji tekstu. Mogą one jednak zostać uznane przez daną społeczność komunikacyjną za pewną mniej lub bardziej obowiązującą normę/konwencję tworzenia tekstu. Teksty cechuje więc obok formulicności także **konwencjonalizacja**, która pełni także ważną funkcję, ponieważ użycie konwencjonalnych środków tworzenia tekstu stanowi gwarancję tworzenia tekstów zgodnie ze społecznie usankcjonowanymi, przyjętymi i oczekiwanymi przez daną społeczność komunikacyjną zasadami, co zapewnia nie tylko zrozumiałość tekstu, ale także jego akceptowalność i tym samym „powodzenie” aktu komunikacji.

Sformułowana przez Sinclaira (1966) dla języka ogólnego „zasada formulicności” dotyczy również komunikacji specjalistycznej. Języki fachowe cechuje bowiem nie tylko bez wątpienia stanowiąca ich trzon (jednowyrazowa) terminologia, ale także utrwalone, reprodukowalne, uzualnie występujące w tekstach specjalistycznych związki wyrazowe, służące wyrażaniu treści fachowych oraz realizowaniu specyficznych dla danego gatunku tekstu zadań komunikacyjnych, czyli frazeologizmy fachowe. Na ten fakt w językoznawstwie germanistycznym zwrócono uwagę już na początku XX wieku, a badacze tacy jak Schlomann, Wüster, Fluck, Picht podkreślali rolę „Fachwendungen” dla komunikacji specjalistycznej, co przyniosło w latach późniejszych liczne prace dotyczące frazeologii specjalistycznej takich języków fachowych jak język ekonomii, techniki, medycyny. Język prawa jako jeden ze szczególnie ważnych dla współczesnych społeczeństw języków fachowych jest od dawna przedmiotem zainteresowań nauki i jest opisywany z różnych perspektyw. Głównymi wątkami badawczymi są relacja między prawem a językiem, relacja

między językiem prawa a językiem ogólnym, zrozumiałość tekstów prawa, cechy gramatyczne, stylistyczne języka/tekstów prawa, a przede wszystkim jego terminologia. Aspektem frazeologii fachowej języka prawa poświęca się natomiast stosunkowo mało uwagi. Pomimo że w ostatnim czasie powstaje coraz więcej prac na ten temat, to jednak systematyczne analizy prefabrykowanych syntagmatycznych związków wyrazowych występujących w tekstach prawa są nadal rzadkie. Badania takie są jednak o tyle istotne, że frazeologizmy fachowe z jednej strony stanowią ważny element tekstów prawa. Z drugiej strony są obok typowych dla danego gatunku tekstu schematów gramatycznych i leksykalnych istotnym komponentem formułczości wyrażeniowej tekstów prawa i mogą zostać uznane za ich charakterystyczną i konstytutywną cechę.

Dlatego głównym celem mojej pracy było przedstawienie frazeologizmów fachowych niemieckiego i polskiego języka prawa jako ważnego elementu wyrażeniowej formułczości tekstów prawa oraz ich systematyczna analiza. Ponieważ dotychczasowe prace poświęcone aspektom frazeologii języka prawa dotyczą albo tylko języka niemieckiego i/lub innych języków (np. duńskiego, hiszpańskiego, francuskiego, fińskiego), tekstów starszych lub tekstów Unii Europejskiej, uwzględniłam w mojej pracy frazeologizmy występujące we współczesnych niemieckich i polskich tekstach prawa.

W szczególności celem pracy było ustalenie, z jaką frekwencją frazeologizmy fachowe występują w niemieckich i polskich tekstach prawa, jakie klasy frazeologizmów i z jaką częstotliwością są reprezentowane, jaka jest struktura oraz stopień fachowości frazeologizmów występujących w badanych tekstach. Analiza taka pozwoliła na wyciągnięcie wniosków co do tego, w jakim stopniu frazeologizmy fachowe konstytuują niemieckie i polskie teksty prawa, jakie klasy frazeologiczne mogą zostać uznane za trzon frazeologii fachowej języka prawa, jakie wzorce i schematy wykorzystywane są do tworzenia frazeologizmów obu języków, w jaki sposób kształtuje się ich fachowość oraz jaki jest jej stopień. Wyekscerpowane frazeologizmy zostały także opisane pod względem struktury, znaczenia oraz funkcji, jakie spełniają w analizowanych tekstach ustaw.

Od czasu „pragmatyzacji“ frazeologii w literaturze przedmiotu podkreśla się, że na użycie frazeologizmów oraz ich funkcje w tekście w dużym stopniu wpływają cechy (gatunku) tekstu takie jak intencja producenta, funkcja, treść tekstu oraz sytuacja komunikacyjna. Cechy te mogą także przyczynić się do wytworzenia specyficznych dla tego gatunku tekstu jednostek frazeologicznych, które jako jego elementy konstytutywne wchodziły w skład skonwencjonalizowanego wzorca tekstowego. Oznacza to, że badania frazeologiczne

mogą być przeprowadzane tylko w odniesieniu do konkretnego (gatunku) tekstu, co pociąga za sobą konieczność odwołania się do koncepcji i metod lingwistyki tekstu.

Dlatego stanowiącą trzon pracy analizę frazeologizmów występujących w badanych tekstach niemieckich i polskich ustawał przed ich opis, jak i opis niemieckiego i polskiego gatunku tekstu „ustawa”. Zgodnie z wymogami współczesnej lingwistyki tekstu zastosowany został model wielopoziomowej analizy (gatunku) tekstu Heinemanna i Viehwegera (1991) oraz Heinemann i Heinemanna (2002). Umożliwiło to nie tylko opis tekstów prawa. Dzięki wyróżnionym w modelu płaszczyznom możliwe było z jednej strony usytuowanie frazeologizmów fachowych na płaszczyźnie „wzorców wyrażeniowych” („Ebene der Formulierungsmuster“), z drugiej strony pozwoliło na kompleksowe ujęcie tej szczególnie znamiennej cechy tekstów prawa, jaką jest ich formułczość, a mianowicie jej opis zarówno na płaszczyźnie wyrażeniowej jak i na płaszczyźnie struktury. Wiele tekstów prawa cechuje bowiem oprócz występowania prefabrykowanych środków językowych także utrwalony przez wielokrotne użycie, mniej lub bardziej stały, uzualny wzorzec budowy. Pozwoliło to także na ujęcie formułczości jako kolejnego kryterium/kolejnej płaszczyzny opisu (pisanych) tekstów (prawa).

Badania (niemieckich i polskich) tekstów prawa, a zwłaszcza tekstów ustaw, zarówno w aspekcie ich formułczości/rutynowości, jak również w aspekcie ich konwencjonalizacji są o tyle istotne, że prefabrykowane, utrwalone związki wyrazowe i wzorce kompozycyjne spełniają kilka ważnych funkcji. Przede wszystkim stanowią rezerwar gotowych, wypróbowanych środków tworzenia tekstu, redukujących kognitywny wysiłek i optymalizujących proces jego produkcji na płaszczyźnie „lokalnej” i „globalnej” (Stein 2018). Jako zaakceptowane, uzualne środki realizacji celów komunikacyjnych gwarantują autorowi pewność tworzenia tekstu adekwatnego do oczekiwań odbiorców. Tym samym, a także poprzez swoją rozpoznawalność, wynikającą z powtarzalności w tekstach tego samego gatunku lub tekstach dyskursywnie z danym tekstem powiązanych, ułatwiają interpretację, zwiększają jego zrozumiałość i optymalizują komunikację specjalistyczną, zapewniając także w ten sposób akceptację tekstu prawa jako tekstu fachowego. Teksty prawa, tak jak teksty w ogóle, są przez odbiorcę bowiem często nie tylko wtedy akceptowane, gdy odpowiadają jego potrzebom informacyjnym, ale także wtedy, gdy poprzez utartą i znaną, przewidywalną formę ułatwiają recepcję tekstu. Użycie nieadekwatnych, nietypowych i niekonwencjonalnych środków językowych i kompozycyjnych w tekstach prawa, a zwłaszcza w tekstach ustaw, powoduje ich nieprzejrzystość, co utrudnia zrozumienie zawartych w nich treści i prowadzi do niepewności interpretacyjnej, a w konsekwencji może prowadzić do odrzucenia tekstu i w

związku z tym do niespełnienia jego funkcji komunikacyjnej. Teksty ustaw, odbiegające od utartych i przyjętych wzorców zarówno na płaszczyźnie wyrażeniowej jak i strukturalnej, byłyby trudne interpretacyjnie zarówno dla specjalistów w dziedzinie prawa jak i dla osób niebędących prawnikami, do których są one adresowane. Powtarzalne i rutynowo używane środki tworzenia tekstów przyczyniają się także do ujednoczenia tekstów prawa tak pod względem wyrażeniowym, jak i strukturalnym. Zwiększa to precyzję, ale także ich przejrzystość, a ta zapewnia ze swojej strony jednoznaczność. Jednoznaczność natomiast odgrywa szczególną rolę w komunikacji prawnej, zwłaszcza realizowanej przy pomocy tekstów ustaw, które stanowią podstawowe źródła prawa (w Niemczech i w Polsce), gdyż gwarantuje nie tylko ich zrozumiałość, ale także redukuje możliwość niepożądanego w prawie nadinterpretacji. W rezultacie adekwatnie i zgodnie z normą/konwencją sformułowane teksty ustaw gwarantują pewność realizowanej przy ich pomocy komunikacji (fachowej), to zaś zapewnia fachowcom stosującym prawo i obywatelom podległym prawu poczucie bezpieczeństwa i wzbudza szacunek do prawa. Formuliczość/rutynowość, której ważnym komponentem są frazeologizmy fachowe, jako zjawisko na płaszczyźnie tekstu oraz konwencja jako zjawisko społeczne stanowią więc dla tekstów ustaw ważne reguły ich tworzenia i są wyrazem niemieckiej i polskiej kultury prawnej.

Praca została podzielona na pięć rozdziałów. W pierwszym rozdziale, stanowiącym teoretyczną podstawę rozważań podejmowanych w dalszych częściach pracy, na tle dyskusji w lingwistyce języków specjalistycznych i wypracowanych w literaturze przedmiotu koncepcji **języki specjalistyczne** zostały zdefiniowane jako funkcjonalnie zdeterminowane sposoby użycia języka oraz elementy wiedzy osób komunikujących się. Jako ich cechą konstytutywną uznano przede wszystkim terminologię, która jest głównym nośnikiem wiedzy fachowej oraz głównym eksponentem fachowości tekstu. Scharakteryzowanie języków specjalistycznych na płaszczyźnie leksykalnej pozwoliło wyróżnić grupy słownictwa występującego w tekstach fachowych oraz usytuować frazeologię fachową jako składnik leksyki fachowej. Opis na płaszczyźnie funkcjonalnej stworzył bazę dla wniosków o korelacji między występującymi w badanych tekstach frazeologizmami fachowymi a typowymi dla tekstów fachowych cechami funkcjonalnystylistycznymi jak precyzja, jednoznaczność, informatywność. Szczególnie ważnym dla dalszych części pracy zagadnieniem poruszonym w tym rozdziale była także relacja między językami specjalistycznymi a językiem ogólnym.

Rozdział drugi, będący kontynuacją rozdziału pierwszego, poświęcony został **językowi prawa**, stojącemu w centrum zainteresowania pracy. Omówione zostały cechy języka prawa typowe dla języków fachowych w ogóle oraz cechy wyróżniające go spośród

innych języków specjalistycznych. W szczególności zwrócono uwagę na ścisłą relację między językiem prawa a językiem ogólnym, mającą wpływ na stopień fachowości frazeologizmów języka prawa, ale także na wynikające z tego trudności odgraniczenia wyrażeń języka prawa od wyrażeń języka ogólnego, widoczne także w jego frazeologii.

Ponieważ język prawa realizuje się jak każdy inny język specjalistyczny, a także język w ogóle, w tekstach, przedmiotem rozdziału trzeciego pracy są **teksty prawa**. W pierwszej kolejności na tle podstawowych konceptów lingwistyki tekstu (specjalistycznego) teksty prawa zostały zdefiniowane jako spójne, logicznie ustrukturyzowane całości, tworzone przez specjalistów w konkretnej sytuacji komunikacyjnej w celu wyrażenia treści fachowych oraz realizacji fachowych celów komunikacyjnych przy użyciu adekwatnych środków tworzenia tekstu i zgodnie ze skonwencjonalizowanym wzorcem gatunkowym. Następnie został przedstawiony model wielopoziomowej analizy tekstu Heinemanna i Viehwegera (1991), według którego zostały w dalszej części rozdziału opisane stanowiące przedmiot pracy niemieckie i polskie teksty ustaw. Ponieważ z modelu wynika, że zwłaszcza teksty pisane i tworzone w powtarzających się i standaryzowanych sytuacjach podlegają typizacji, do modelu jako kolejna cecha tekstu, a także kolejna płaszczyzna opisu została dodana formuliczność, która w oparciu o koncepcje wypracowane w badaniach nad „językiem formulicznym“ („Formelhafte Sprache“) (m.in. Gülich, Stein) została zdefiniowana jako (relatywna) stabilność/niezmienność i powtarzalność wypróbowanych, utrwalonych, typowych dla danego gatunku tekstu i rozpoznawalnych wzorców tworzenia tekstów, a teksty prawa zostały określone jako teksty formuliczne, a więc teksty wykorzystujące prefabrykowane, powtarzalne i rozpoznawalne wzorce/schematy tworzenia tekstów.

Z modelu Heinemanna i Viehwegera wynika także, że teksty mogą być standaryzowane na wielu poziomach, dlatego w odniesieniu do tekstów prawa wyróżniono dwa typy formuliczności: formuliczność na płaszczyźnie powstania tekstu i jego zaistnienia w przestrzeni publicznej oraz formuliczność tekstową. Dla badań językoznawczych szczególne znaczenie ma **formuliczność tekstowa**. Została ona dalej podzielona na **formuliczność strukturalną**, dotyczącą poziomu budowy tekstu oraz **formuliczność wyrażeniową**, usytuowaną na płaszczyźnie wzorców wyrażeniowych, dotyczącą szablonów gramatycznych i leksykalnych, których elementem jest także frazeologia specjalistyczna języka prawa. Ponieważ formuliczność tekstów prawa jest, jak formuliczność tekstów w ogóle, zjawiskiem o charakterze skalarnym, teksty prawa zostały podzielone według stopnia formuliczności na teksty kliszowane i teksty reprodukowane.

Główny cel tego rozdziału stanowiła wielopoziomowa analiza polskich i niemieckich tekstów kodeksów cywilnych, a mianowicie kodeksu Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) oraz Kodeksu Cywilnego (KC) i Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego (KRO), którą poprzedziła analiza gatunku tekstu „ustawa”. Analiza pozwoliła stwierdzić, że polskie i niemieckie teksty ustaw, w szczególności „ustawy główne” („Stammgesetzestexte“), stanowią gatunek tekstu fachowego, który charakteryzuje specyficzny konwencjonalny sposób powstania oraz zaistnienia w przestrzeni publicznej, specyficzna forma występowania jako tekst pierwotny oraz tekst jednolity, funkcja, struktura, morfosyntaktyczne, leksykalne i funkcjonalnystylistyczne cechy oraz wielopłaszczyznowa formuliczność. Widoczna jest ona w modelowej kompozycji tekstu, powtarzalności struktur i konstrukcji gramatycznych, paralelizmach i repetycjach, a także wielokrotnym występowaniu jednowyrazowych terminów, typowych dla tekstów ustaw szablonów językowych oraz specyficznych dla tego gatunku formuł służących do realizacji legislacyjnych celów komunikacyjnych jak również innych frazeologizmów języka prawa. Ponieważ poszczególne egzemplarze tekstów ustaw mogą różnić się między sobą elementami fakultatywnymi, teksty ustaw zostały zaliczone do grupy tekstów kliszowanych.

Analiza tekstów kodeksów obu języków wykazała, że są to teksty o funkcji informacyjnej i dyrektywnej, których twórcami są specjaliści, adresatami zarówno specjaliści jak i laicy, dlatego stanowią przedmiot komunikacji symetrycznej jak i niesymetrycznej. Tematem jest ogólne prawo cywilne, a poszczególne subtematy oraz sposób ich rozwinięcia podporządkowany jest w głównej mierze wypracowanemu przez naukę pandektów wzorcowi „od ogółu do szczegółu”. Ze względu na to, że są tekstami jednolitymi, odbiegają na płaszczyźnie budowy od uzualnego wzorca kompozycyjnego. W szczególności tekst niemiecki nie zawiera typowych dla niemieckich ustaw części wstępnej i końcowej. Teksty obu języków nie zawierają także części z przepisami przejściowymi, procesowymi i końcowymi ze względu na fakt, że są one ustawami o charakterze kodyfikacji. Na płaszczyźnie wyrażeniowej formuliczny charakter kodeksów tworzą powtarzające się typowe dla tego gatunku tekstu morfosyntaktyczne konstrukcje i schematy, leksemy oraz jedno- i wielowyrazowe terminy („Mehrworttermini/phraseologische Termini“) oraz szereg pozostałych frazeologizmów języka ogólnego i frazeologizmów fachowych języka prawa. Jednak aspekt formuliczności tworzonej przez frazeologizmy specjalistyczne nie został omówiony w tym rozdziale. Jako główny przedmiot pracy został opisany w rozdziale piątym, poświęconym analizie występujących w badanych tekstach kodeksów frazeologizmów fachowych.

Punktem wyjścia do rozważań w rozdziale czwartym, poświęconym zagadnieniom **frazeologii fachowej języka prawa**, było założenie, że frazeologia specjalistyczna sytuuje się na pograniczu frazeologii języka ogólnego i terminologii, co metodologicznie pociąga za sobą konieczność zastosowania integratywnego modelu opisu, odwołującego się do metod i koncepcji wypracowanych na gruncie frazeologii ogólnej, lingwistyki języków specjalistycznych oraz terminologii. W oparciu o jego założenia oraz o nowe koncepcje rutynizacji języka frazeologizmy fachowe (języka prawa) zostały także umiejscowione na granicy frazeologii ogólnojęzykowej i terminologii i zdefiniowane oraz opisane jako związki wyrazowe charakteryzujące się typowymi cechami frazeologizmów języka ogólnego jak (relatywna) stabilność, leksykalizacja, reprodukowalność, (częściowa) idiomatyczność, uzualne występowanie w tekstach (specjalistycznych prawa), a wyróżniające się takimi cechami jak fachowość oraz neutralność. Występujące w różnych gatunkach (przede wszystkim pisanych) tekstów prawa frazeologizmy zostały następnie sklasyfikowane oraz opisane zarówno pod względem ich specyfiki, jak i w aspekcie funkcjonalnym. W szczególności zostały wyróżnione klasy frazeologizmów terminologicznych (phraseologische Termini), kolokacji (Fachkollokationen), peryfrastycznych konstrukcji verbonimonalnych (Funktionsverbgefüge), idiomów (Fachidiome), latynizmów oraz frazeologizmów pragmatycznych/wyrażeń rutynowych (pragmatische Fachphraseologismen / Routineausdrücke).

Rozdział piąty stanowi główną empiryczną część pracy. Poddano w nim analizie 1881 niemieckich i 1379 polskich związków frazeologicznych wyekscerpowanych manualnie z tekstów kodeksów BGB, KC, KRO, które zostały przypisane do wyróżnionych w rozdziale czwartym klas frazeologizmów fachowych (języka prawa) oraz opisane pod względem frekwencji, struktury, użycia w badanych tekstach, pochodzenia ich komponentów oraz stopnia fachowości. Analiza kwantytatywna pozwoliła stwierdzić, że frazeologizmy fachowe stanowią znaczną część warstwy leksykalnej badanych tekstów i w związku z tym przyczyniają się w istotnym stopniu do ich formuliczności wyrażeniowej. Jako trzon frazeologii (badanych tekstów) prawa mogą zostać uznane stanowiące największą grupę kolokacje fachowe. Frazeologizmy wykazują w przeważającej mierze modelową strukturę ograniczoną do kilku dominujących wzorców, składają się przede wszystkim z leksemów rodzimych, a o ich fachowości decydują w głównej mierze występujące jako komponenty (jedno- i wielowyrazowe) prawne terminy specjalistyczne, co świadczy o domiacji syntagm o wysokim stopniu fachowości. Zarówno występowanie, określona frekwencja i cechy, jak i brak lub tylko sporadyczne występowanie pewnych klas frazeologizmów pozostaje w ścisłym

związku z cechami tekstowymi badanych kodeksów, takimi jak temat, funkcja i sytuacja komunikacyjna. Jednocześnie użyte frazeologizmy swoimi cechami uwypuklają funkcjonalnystylistyczne cechy kodeksów, wzmacniając ich fachowy charakter. Jako elementy skonwencjonalizowanego wzorca gatunku tekstu nadają kodeksom ich konwencjonalną, „typową twarz“, a poprzez wielokrotne powtarzanie w tekście w celu realizacji typowych celów komunikacyjnych nadają im charakter tekstów formułicznych/rutynizowanych.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Moje zainteresowania badawcze wpisują się szeroki nurt badań nad językiem. Przede wszystkim interesują mnie aspekty językoznawstwa konfrontatywnego, leksykologii, frazeologii oraz języków/tekstów prawa, wpisujących się w zakres badawczy juryslingwistyki. Odrębny krąg moich zainteresowań naukowych stanowią aspekty semantyki kognitywnej oraz „językowego obrazu świata”.

Aspekty leksykologiczne i frazeologiczne

W nurt badań leksykologicznych wpisuje się przede wszystkim cykl artykułów poświęconych nazwom kolorów języka niemieckiego i polskiego. Stanowią one kontynuację oraz rozszerzenie podjętych przeze mnie wątków w rozprawie doktorskiej. W artykule *Zur kommunikativen Leistung der Farbbezeichnungen am Beispiel der deutschen und polnischen Gebrauchstexte* analizowałam nazwy kolorów obu języków pod względem funkcji komunikacyjnych, jakie spełniają one w wybranych gatunkach tekstów użytkowych. Z kolei w artykule *Zur Textbedingtheit der Farbbezeichnungen in Mode- und Kosmetiktexten* podjęłam próbę analizy korelacji między gatunkiem tekstu i jego cechami tekstowymi, w szczególności funkcji tekstu oraz oczekiwań potencjalnych jego odbiorców a użyciem nazw kolorów i ich funkcji komunikacyjnej.

Artykuł *Zu Farbbenennungen im Deutschen und im Polnischen* poświęcony został analizie strategii nominacyjnych, jakie wykorzystywane są do tworzenia nazw kolorów w języku niemieckim i polskim, zwłaszcza w różnych tekstach użytkowych, co pozwoliło ukazać pewne tendencje nazewnicze w języku niemieckim i polskim, odbiegające od procesów nominacyjnych spotykanych w zasobie zlekyskalizowanych nazw kolorów obu języków.

W moich badaniach nad nazwami kolorów podjęłam także problem motywacji niemieckich i polskich nazw barw, któremu poświęciłam artykuł *Zur Motivation der deutschen und polnischen Farbbezeichnungen*, natomiast w artykule *Nazwy kolorów w leksykografii niemieckiej i polskiej* zbadalam sposób kodyfikacji różnych typów nazw kolorów w dużych i średnich słownikach jedno- i dwujęzycznych języka niemieckiego i polskiego. Dopełnieniem badań nad nazwami kolorów jest analiza niemieckich i polskich idiomów z nazwami barw w perspektywie tłumaczeniowej, podjęta w artykule *Zu Übersetzungsäquivalenten deutscher und polnischer Phraseologismen mit Farbbezeichnungen*. W oparciu o wypracowany przez E. Łabno-Falęcką model analizy interlinwgalnej w obrębie frazeologii wyróżniłam w nim typy ekwiwalencji tłumaczeniowej niemieckich i polskich idiomów z nazwami kolorów oraz opisałam i porównałam „frazologiczną“ symbolikę nazw kolorów obu języków.

Pewną kontynuację wątków dotyczących procesów nominacji w języku stanowi artykuł *Nazewnictwo miejskie Katowic w latach 1865-1939*. Analiza semantyczna. (współautor: Waław Miodek). Przeprowadzona analiza motywacyjno-semantyczna niemieckich i polskich nazw ulic miasta Katowice pozwoliła wyróżnić wzorce nazewnicze w obu językach, ich frekwencję, a także podobieństwa i różnice między nimi, wynikające z traktowania nazw ulic jako elementu przestrzeni kulturowej. Aspekt ten został omówiony szerzej w osobnym artykule *Straßennamen als Spiegel einer Sprach- und Kulturgemeinschaft am Beispiel der Stadt Kattowitz/Katowice im Zeitraum von 1865 bis 1939*, w którym nazwy ulic miasta Katowice ukazane zostały także jako szczególny element „pamięci kulturowej“.

Frazeologizmy, rozumiane szeroko zarówno jako idiomy, jak i jako syntagmy nieidiomatyczne lub o niewielkim stopniu idiomatyczności, takie jak kolokacje, peryfrastyczne konstrukcje verbonominalne (Funktionsverbgefüge) oraz frazeologizmy pragmatyczne stanowią nie tylko ważny problem translatoryczny. Ze względu na wiele funkcji, jakie spełniają one w komunikacji oraz w obliczu ich specyfiki kulturowej, w literaturze podkreśla się, że kształcenie kompetencji frazeologicznej jako elementu kompetencji komunikacyjnej należy do niezwykle istotnych zadań nowoczesnej dydaktyki języków obcych. Temat ten podjęłam w artykule *Schematyzmy językowe w nauczaniu języka szwedzkiego jako języka obcego*, w którym analizuję sposób dydaktyzacji wymienionych typów frazeologizmów w popularnych i nowoczesnych podręcznikach mono- i bilingwalnych języka szwedzkiego jako języka obcego.

Aspekty semantyki kognitywnej i „językowy obraz świata”

Swoistym rozszerzeniem, ale i dopełnieniem moich zainteresowań zagadnieniami leksykologii są badania z zakresu prototypowej semantyki kognitywnej. Nawiązuję w nich głównie do modelu opisu semantycznego nazw barw języka polskiego zaproponowanego przez Romana Tokarskiego. Model ten uwzględnia w opisie semantycznym oprócz materiału systemowego, zleksykalizowanego, widocznego w utrwalonych jednostkach języka, także użycia mniej stabilne, występujące także w tekstach literackich, poetyckich. Pozwala to na dokładny opis znaczenia leksemów. Stosując założenia tego modelu opisałam, a także porównałam w kilku artykułach znaczenie takich niemieckich nazw barw jak *schwarz*, *weiß* i *gelb*, także w kontraście do języka polskiego (*Czarny i schwarz – próba semantycznej analizy porównawczej nazw barw*; *Die Semantik des Farbnamens „weiß“ im Deutschen*; *Die Welt der Farben – die Welt der Bedeutungen. Zur Semantik des deutschen Farbnamens gelb*). Zastosowanie tej metody pozwoliło przede wszystkim ukazać badane nazwy barw w całej paletce znaczeniowej, począwszy od znaczeń prototypowych, poprzez liczne rozszerzenia semantyczne, po znaczenia odbiegające od prototypu, a także pewne kontrasty między językiem niemieckim i polskim, szczególnie wyraźne w przypadku niemieckiej i polskiej nazwy barwy *gelb* / *żółty*.

Aspektom językowego (i kulturowego) obrazu świata poświęciłam artykuł *Linguistic and cultural image of the notion of 'death' in Polish and German*. Pokazałam w nim, że wbrew oczekiwaniom na językowy obraz pojęcia 'śmierć' w języku niemieckim i polskim największy wpływ ma sposób konceptualizacji śmierci związanej z doświadczeniem rzeczywistości pozajęzykowej, zwłaszcza postrzegania jej według linearnego schematu wyobrazeniowego wektora, który odzwierciedla naturalny porządek egzystencji człowieka. W szczególności bazę pojęciową dla śmierci stanowi w obu językach powiązanie śmierci z życiem, przy czym pojęcia te nie stoją do siebie wyłącznie w opozycji, lecz się dopełniają, są wobec siebie komplementarne. Natomiast podstawowe historyczne kulturowe tło, jakim dla niemieckiej i polskiej społeczności kulturowej jest mitologia grecka i rzymska oraz chrześcijaństwo, odcisnęło się na językowym obrazie śmierci tylko w małym stopniu. Analiza pozwoliła także pokazać, że śmierć nie jest konotowana wyłącznie negatywnie, a jej obraz zawiera w obu językach także aspekty pozytywne.

Język/teksty i frazeologia specjalistyczna prawa

Zagadnienia frazeologii stanowią nadal ważny wątek prowadzonych przeze mnie badań. Poszerzenie perspektywy o aspekty języków specjalistycznych, zwłaszcza niemieckiego i polskiego języka prawa zaowocowało przede wszystkim przygotowaniem monografii *Juristische Fachphraseologie – zwischen Konvention und Routine. Untersucht am Beispiel deutscher und polnischer Gesetzestexte zum Zivilrecht*. Efektem pracy nad monografią są jednak także przyczynki na temat tekstów prawa i frazeologii specjalistycznej niemieckiego i polskiego języka prawa.

Moje zainteresowanie zagadnieniami komunikacji specjalistycznej w obrębie prawa wynikają z roli, jaką ten język, ale także języki fachowe w ogóle, odgrywają we współczesnych społeczeństwach. Przekłada się to także na rolę języka prawa w uniwersyteckiej dydaktyce języków specjalistycznych jako języków obcych oraz dydaktyce (prawniczych) tłumaczeń specjalistycznych. Aspektem języka/tekstów prawa, na który zwracam szczególną uwagę w moich badaniach jest wyróżniająca i konstytutywna cecha języka/tekstów prawa, jaką jest ich (względna) stałość/niezmiennność i reprodukowalność, czyli formułiczność. Podkreślam przy tym jej rolę dla komunikacji specjalistycznej i pozaspecialistycznej, a co za tym idzie w nauczaniu języka prawa jako (obcego) języka i tłumaczeniu tekstów prawa. Szczególną rolę przypisuję formułiczności wyrażeniowej, którą w głównej mierze konstytuują frazeologizmy fachowe. Stanowią one element skonwencjonalizowanego wzorca danego gatunku tekstu prawa. Tłumaczenie tekstu prawa bez zachowania tych konwencji powoduje nie tylko to, że translat jest odbierany jako nietypowy, ale może także utrudnić jego recepcję, prowadzić do niepewności i błędnych interpretacji. Dla tekstów prawa może to mieć także konsekwencje prawne.

Problematyce tej poświęciłam artykuł *Routineformeln in deutschen und polnischen juristischen Texten*, w którym pokazuję znaczenie frazeologii specjalistycznej w dydaktyce języków fachowych. Analizując błędy w przygotowywanych przez studentów germanistyki tłumaczeniach tekstów takich jak akt notarialny, pozew, akt oskarżenia, wyrok wykazałam, że ich główną przyczyną jest nierozpoznanie frazeologizmów jako stałych związków wyrazowych. Dlatego stosowane jest tłumaczenie dosłowne, używanie odpowiedników bardziej typowych dla języka ogólnego lub sformułowań nietypowych dla danego gatunku. Efektem jest translat mocno odbiegający od konwencjonalnego wzorca, postrzegany jako niefachowy, ale też trudny w odbiorze. Dlatego w dydaktyce translacji konieczne jest oprócz

kształcenia kompetencji terminologicznej, kształcenie translatorskiej kompetencji frazeologicznej.

Kontynuacją tego wątku badawczego są kolejne dwa artykuły: *Nomen/Verb-Kollokationen der deutschen und polnischen Rechtssprache als Übersetzungsproblem* i *Fachsprachliche Wortgruppen als Übersetzungsproblem am Beispiel der deutschen polnischen Rechtssprache*. Poświęcone są one dwóm najczęściej występującym w tekstach fachowych/tekstach prawa typom frazeologizmów fachowych, a więc zjawisk szczególnie ważnych dla praktyki translacji, a mianowicie terminom frazeologicznym oraz kolokacjom. Poszerzając i pogłębiając perspektywę badawczą analizuję je pod względem strukturalnym i motywów nazewniczych oraz poddaję analizie porównawczej, by wskazać na największe źródła błędów tłumaczeniowych. Wyniki analiz mogą posłużyć jako materiał dydaktyczny na zajęciach z prawniczych tłumaczeń specjalistycznych. Zwracam przy tym uwagę, że niezbędnym elementem poprawnego tłumaczenia tego typu frazeologizmów języka prawa jest także uwzględnienie czynników pozajęzykowych jak norma preskryptywna, system prawa oraz subdyscyplina prawa.

W ślad za koncepcjami wypracowanymi na gruncie szeroko pojętej frazeologii, odwołując się także do lingwistyki tekstu, w szczególności wykorzystując koncepcję formułiczności języka i formułicznych tekstów, w kolejnych artykułach (*Zmienność i niezmienność w języku prawniczym na przykładzie polskich umów*, *Formulierungsroutinen in deutschen Rechtstexten am Beispiel des Vertrags*, *Formelhaftigkeit deutscher und polnischer Rechtstexte am Beispiel des Vertrags*) opisuję (relewantne z perspektywy translatorycznej, a więc i dydaktycznej) niemieckie i polskie teksty prawa takie jak umowa cywilnoprawna w aspekcie ich niezmienności i standaryzacji. Analizy pokazują, że teksty tego gatunku cechuje formułiczność nie tylko na płaszczyźnie globalnej, dotyczącej wzorcowej budowy tekstu, co było już przedmiotem badań, ale także na płaszczyźnie lokalnej, obejmującej rutynowe sformułowania, należące do szeroko rozumianej frazeologii, za pomocą których realizowane są typowe dla tego gatunku cele komunikacyjne, a w perspektywie kontrastywnej teksty niemieckich i polskich umów wykazują tylko niewielkie różnice.

Sięgając do nowych koncepcji lingwistyki tekstu, w szczególności dotyczących rutynowego użycia języka, pokazuję w artykule *Strukturelle und textuelle Routinisierung und Konventionalisierung der Rechtstexte am Beispiel des Mietvertrags*, że niektóre gatunki tekstów prawa, jak na przykład umowa najmu lokalu mieszkalnego, wykazują bardzo silną wielopłaszczyznową typizację, uwidaczniającą się zarówno we wzorcowej kompozycji tekstu, jak również na płaszczyźnie wyrażeniowej w prefabrykowanych związkach wyrazowych w

formie makro- i mikrorutyn, które ograniczają swobodne formułowanie w tekstach tego gatunku, jednocześnie tworząc razem z wzorcem kompozycyjnym „gotowy do użycia” szablon, nadając temu gatunkowi tekstu charakter „formularza”.

Badając frazeologię języka prawa z perspektywy dydaktyczno-translatorycznej nie sposób pominąć także aspektu leksykograficznego. Słowniki specjalistyczne mimo rozwoju nowoczesnych technik wspomagania procesu translacji stanowią nadal ważną pomoc stosowaną zwłaszcza w dydaktyce tłumaczeniowej oraz przez początkujących tłumaczy. Analizie najpopularniejszych, polecanych przez specjalistów w dziedzinie tłumaczenia fachowego w popularnych materiałach dydaktycznych słowników dwujęzycznych niemieckiego i polskiego języka prawa pod kątem sposobu lematyzacji frazeologizmów języka prawa poświęciłam artykuł *Juristische Fachlexikographie am Beispiel zweisprachiger Rechtswörterbücher des Sprachenpaars Deutsch-Polnisch*. Wychodząc od podstawowych założeń leksykografii dwujęzycznej oraz specjalistycznej zbadalam je pod kątem celu, selekcji, lematyzacji oraz struktury artykułowej w konfiguracji z funkcją słowników oraz docelową grupą odbiorców. Analiza ta pozwoliła stwierdzić, że badane słowniki lematyzują tradycyjnie w głównej mierze leksemy jednowyrazowe, a związki frazeologiczne języka prawa (wyłącznie terminy frazeologiczne i kolokacje) są uwzględniane tylko sporadycznie, a sposób ich kodyfikacji wykazuje wiele niedociągnięć i błędów. Analiza pozwoliła przede wszystkim na wyciągnięcie wniosku, że badane słowniki nie są przeznaczone dla filologów/tłumaczy oraz że nie mogą one być w pełni wykorzystywane ani jako słowniki dydaktyczne, ani tłumaczeniowe.

Moje zainteresowania badawcze odzwierciedlają się także w opublikowanych przeze mnie recenzjach. Przybliżają one czytelnikowi problematykę ogólnojęzykowej frazeologii języka niemieckiego, polskiego i szwedzkiego, jak również frazeologii języków specjalistycznych. Stanowią także dla mnie ważny element poszerzania horyzontu badawczego, inspirują do rozwoju naukowego i przyczyniają się do podnoszenia jakości prowadzonych przeze mnie zajęć dydaktycznych.

Moje prace były także cytowane, m.in. w takich publikacjach jak:

Zenon Weigt: Tekst specjalistyczny w dydaktyce uniwersyteckiej. W: *Lingwistyka Stosowana* 5/2012, 135-144.

К. О. Гордеева: Особенности словообразования цветообозначений-компонентов в современном немецком языке. W: *Слово, высказывание, текст в когнитивном, прагматическом и культурологическом аспектах* Материалы VIII Международной научной конференции Челябинск 20–22 апреля 2016 года. Челябинск 2016, 63-66.

Annikki Liimatainen; Anna Ruussila: Oikeuskielen kiteytyneet ilmaisut ja kaavamaiset tekstit kieliparissa skasa-suomi. W: Hirvonen, P.; Rellstab, D.; Siponkoski, N. (eds.): Teksti ja tekstuaalisuus. Text och textualiet. Text and textuality. Text und Textualität. VAKKI-Symposium XXXVI, 11-12.02.2016, 413-424.

Felicja Księżyk: Rechtssprachliche Kollokationen im Deutsch-polnischen Vergleich und deren Stellenwert im Auslandsgermanistikstudium. W: Linguistica 53/2, 127-139 (www.revije.ff.uni-lj.si/linguistica/article/view/2254)

Felicja Księżyk: Kollokationsfehler als zentrales Übersetzungsproblem bei angehenden Übersetzern. W: Zentrum und Peripherie 2018.

Krzysztof Matyjasik: Schlüsselwörter im Diskurs über die Frauenproteste von 2016 in Polen. Eine deutsch-polnische Vergleichsstudie. W: tekst i dyskurs, text und diskurs 11/2018, 313-332.

Będkowska-Oblak, Marzena: Adwersatywne struktury językowe w dyskursie naukowym. W: Światło-cień. Językowy wymiar kontrastu. Kraków 2017, 77-98.

Joanna Woźniak: Pragmatische Phraseologismen in ausgewählten Rechtstexten – ein Systematisierungsversuch. W: Lingwistyka Stosowana 22/2017, 149-162.